

Есимов С. С. Психологическое взаимодействие сотрудников патрульной службы транспортной милиции с пассажирами

Освещаются вопросы психологического взаимодействия сотрудников патрульной службы транспортной милиции с пассажирами в контексте обеспечения личной безопасности граждан на объектах инфраструктуры железнодорожного транспорта Украины.

Ключевые слова: *сотрудники патрульной службы, железнодорожный транспорт, мотивационно-целевые процессы, коммуникативные процессы.*

Yesimov S. S. Psychological interaction between the staff traffic police patrol and passengers

The article raises questions of psychological interaction staff patrol traffic police transport passengers within the context of ensuring the safety of citizens in special objects infrastructure of railway transport of Ukraine.

Key words: *patrol officers, railways, motivational target processes, communication processes.*

Стаття надійшла 17 грудня 2013 р.

УДК 340.12 (075.8)

З. Р. Кісіль

**ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЯК НАУКОВА ПАРАДИГМА**

Проаналізовано сукупність загальнонаукових концепцій, що забезпечили об'єктивізацію досліджуваного предмета – професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України.

Ключові слова: *органи внутрішніх справ, професійна деформація, профілактика, концепція.*

Постановка проблеми. З проголошенням незалежності Україна опинилася в нових соціально-економічних і політичних умовах, у новому просторі. Постала потреба розроблення загальних основ розвитку державності, суть яких проголошує ст. 5 Конституції: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Відтак необхідно створити такі державні орга-

ни, які діяли б не лише в інтересах держави, а й в інтересах громадян України. Створення оновлених органів внутрішніх справ, на думку С. В. Петкова, котрі діють на основі законодавства суверенної держави, втілення досягнень науки у практичну діяльність, уміння ефективно працювати в кризових ситуаціях – це проблеми, які потребують сьогодні негайного вирішення [1, с. 3].

Стан дослідження. Специфіка діяльності працівників ОВС України полягає у тому, що виконання посадових обов'язків здійснюється в ситуаціях із непередбачуваними наслідками, психічними і фізичними перевантаженнями, пов'язана з підвищеною відповідальністю працівників за свої дії, необхідністю спілкування з різноманітним контингентом громадян, потребує рішучих дій, ризику та ін. Ці специфічні особливості діяльності впливають на особистісні характеристики індивідів і можуть призвести до розвитку професійної деформації у працівників ОВС України. У найбільш загальному вигляді результатом розвитку цього явища можуть бути такі прояви девіантної поведінки працівників ОВС України, які призводять до негативної оцінки інших і не збігаються із професійною етикою, створюючи негативний імідж.

Проблема професійної деформації працівників органів внутрішніх справ, а також теоретичні обґрунтування її виникнення становили у різний час науковий інтерес таких учених, як О. Бандурка, Ю. Голик, Є. Додін, І. Ібрагімов, С. Кабаков, В. Кікоть, Л. Колоджін, В. Кулініченко, І. Максимов, Н. Матюхіна, В. Медведєв, В. Оксамитний, В. Олійников, В. Плішкін, О. Синявська, Б. Съєдін, В. Столбовий, С. Раїнкін, В. Робозеров, А. Роші, Ю. Тихомиров, А. Шатохін, А. Шестак та ін. Висновки вчених та практичні наслідки цього явища і для окремих працівників, і для ОВС України загалом, їх руйнівний характер зумовлюють необхідність створення дієвої системи попередження професійної деформації та запровадження корекційних заходів на кожному із етапів її виникнення та подальшого розвитку. Це визначає **мету** нашої статті, яка полягає в більш широкому аналізі історіографії проблеми професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України як наукової парадигми.

Виклад основних положень. Про значущість проблеми професійної деформації працівників ОВС України свідчить аналіз статистичних даних. Так, 2008–2012 рр. працівниками вчинялося від 312 до 919 злочинів щорічно, причому серед них не лише посадові злочини (зловживання владою, перевищення службових повноважень, хабарництво тощо), а й загальнокримінальні. Серед останніх переважали крадіжки (411 або 26,5%), дорожньо-транспортні пригоди з тяжкими наслідками (342 або 22,1%), тілесні ушкодження різного ступеня (163 або 10,5%),

убивства (126 або 8,1%), пограбування (95 або 6,1%). Було засуджено 2 950 працівників, притягнуто до відповідальності за порушення некримінального характеру – 11 740 осіб. Упродовж 2009 р. у провадженні органів прокуратури та суду перебували 2002 кримінальні справи, порушені стосовно 1834 працівників ОВС. З цієї кількості стосовно 776 (або 38,7%) осіб були ухвалені рішення, з яких 342 колишніх працівників засуджено до різного покарання, а стосовно 434 – кримінальні справи закрито (щодо 301 – за реабілітуючими мотивами та 129 – за нереабілітуючими), чотирьох працівників виправдано. Найбільше притягнуто до кримінальної відповідальності працівників карного розшуку – 72 особи (2008 – 44), ДІМ – 64 (48), ОГП – 48 (39), ДАІ – 36 (20), слідства – 33 (34), КМСД – 11 (15), керівництва – 8 (5) [2].

Професійна деформація працівників ОВС України – явище, яке реально існує та завдає величезної шкоди правоохоронній діяльності, вилучає з нормальної діяльності тих, хто зазнав негативного впливу. З цього приводу О. Синявська зазначає: «...Зареєстрована динаміка випадків надзвичайних подій, внаслідок яких працівники органів внутрішніх справ загинули чи отримали поранення, дозволяє вважати, що загальна тенденція до збільшення надзвичайних подій з фізичними наслідками, що виявляється вже після трьох років роботи в ОВС (аналогічна зареєстрованій у дослідженнях попередніх років) певним чином пов'язана з феноменом професійної деформації. На виникнення професійної деформації впливає цей рід негативних факторів: юридичних; економічних; організаційних; інтелектуальних; соціально-психологічних. Все це призводить до відкритої (видимої) професійної деформації: бездушне, нелюдське відношення до правопорушників, злочинців, затриманих, підозрюваних; переконаність у вседозволеності; нехтуванні нормами професійної етики; надмірна підозрілість, звинувачувальний уклін; використання незаконних методів у боротьбі зі злочинністю, керівництво хибним принципом «мета виправдовує засоби»; зловживання спиртними напоями; некультурність мови, зловживання жаргоном злочинного світу; неакуратність, неохайний зовнішній вигляд тощо; та до прихованої (невидимої) професійної деформації: зловживання службовим станом в процесі роботи, перевага корисливих цілей над державними, суспільними; аморальність в побуті, моральне зубожіння працівника; хибне розуміння інтересів служби, невірне розуміння службового престижу; приховування злочинів; хабарництво; зрощування із злочинним середовищем тощо» [3, с. 98–99].

Результати досліджень дали можливість Н. Матюхіній стверджувати, що професійна деформація реально існує серед персоналу ОВС України з усіма негативними наслідками цього феномена. Знач-

ною мірою її наявність, на думку науковця, пов'язана з: особливостями професійної діяльності працівників, яким часто необхідно діяти в екстремальних ситуаціях, в умовах дефіциту часу; впливом злочинної моралі; формуванням стереотипів поведінки, типів реакцій, які в подальшому можуть призвести до аморальних учинків, викривленнями особистісних якостей. Вона зазначає, що: «...одним із поширених проявів професійної деформації є вживання алкоголю на службі і поза нею. ... Що стосується працівників органів внутрішніх справ, то до названих вище проблем слід додати ще одну – це деформований вплив на мораль оточуючих. Працівники органів внутрішніх справ є представниками влади і саме тому наслідки пияцтва та алкоголізму серед них мають ще більш обтяжуючий характер як для них безпосередньо, так і для органів внутрішніх справ і суспільства в цілому» [4, с. 84].

О. Бандурка, розмірковуючи над причинами виникнення професійної деформації працівників органів внутрішніх справ, підкреслює: «Працівники міліції піддаються безупинному впливу негативних моральних факторів, які виявляються в поведінці правопорушників, злочинців та інших осіб, з якими їм доводиться мати справу в процесі службової діяльності. Тут таїться можливість «звикнути» до зла, впасти у підозрілість, душевно зачерствіти, що може у кінцевому рахунку призвести до професійної деформації (перекручування), до якої в першу чергу, схильні працівники міліції, які не отримали необхідного морального виховання, не володіють у достатній мірі загальною правовою культурою, у яких відсутні або слабо виражені позитивні морально-професійні якості. Усвідомлення працівником міліції своєї влади призводить до того, що вони без потреби використовують засоби примусу, вважаючи, що роз'яснити, аргументувати що-небудь громадянам, коректно з ними поводитися – означає применшувати свій авторитет представника влади... Специфіка діяльності працівників органів внутрішніх справ така, що їм доводиться мати справу з негативними сторонами життя, піддаватися впливу чужої їм моралі, працювати в екстремальних умовах з великим морально-психологічним і фізичним навантаженням. Це іноді призводить до професійної деформації окремих працівників, яка виступає, по суті і моральною деформацією» [5, с. 148–149].

В. Кулініченко, В. Столбовий вважають, що професійна деформація – явище, яке об'єктивно існує, супроводжує людину в її професійній діяльності. На думку вчених, проблема професійної деформації існувала з моменту виникнення радянської міліції й існує досі як негативна альтернатива, закладена в механізмі професійної діяльності міліції, під час якої часто виникають конфліктні ситуації. Ці учені до характерних ознак професійної деформації працівників ОВС відносять

порушення законності, зловживання владними повноваженнями, формально-бездушне ставлення до потреб громадян, фальсифікацію документів, отримання доказів нечесним шляхом (шантаж, примус, наклеп), nereєстрацію заяв громадян про злочини тощо [6, с. 78].

Погоджуємося з думкою професора В. Кікота, що: «...Професійна деформація особистості працівників ОВС – це зміни в негативну сторону професійних та особистих якостей деяких працівників під впливом умов і досвіду професійної діяльності. Вона проявляється у професійно-моральній, професійно-інтелектуальній, емоційно-вольовій, і як, похідна, в сфері професійної діяльності». До причин, які спричиняють виникнення професійної деформації, В. Кікоть відносить: по-перше, це деякі особливості правоохоронної діяльності, відносини з різноманітними категоріями людей при її здійсненні; по-друге, низький моральний рівень населення на обслуговуваній ділянці, вплив кримінального бізнесу, корупції, постійні службові контакти з кримінальним світом і асоціальними особистостями; по-третє, неефективне управління, нестабільність, невизначеність, непоінформованість, професійна неспроможність, недостатнє матеріально-технічне забезпечення працівників ОВС; по-четверте, конфліктні стосунки в процесі професійної діяльності; по-п'яте, особисті якості працівника, на які не звернули увагу кадрові апарати при прийомі його на службу, або які змінилися під час неї [7, с. 174–177].

Під час службової діяльності працівникам ОВС України доводиться приймати багато рішень, пов'язаних з адміністративним розсудом, та не завжди вдається виявити внутрішній імпульс, яким є адміністративний розсуд. Саме він інколи визначає зміст актів управління, позиції і дії державних органів, ставлення державних службовців до громадян і потреб підприємств та організацій. Але, незважаючи на те, що діяльність ОВС України має чітко регламентований чинним законодавством характер, відступ від норм, дублювання, зловживання виникають постійно. На думку Ю. Тихомирова, адміністративний розсуд, який переростає легальні межі, в формі умислу може спричинити злочин проти державної влади, державної служби й обумовлює явище адміністративної патології – деформацію адміністративного розсуду [9, с. 312].

В. Олійников указує на специфічні особливості міліцейської праці, зауважуючи: «Працівнику міліції доводиться мати справу найчастіше з особливим контингентом людей, які порушують закон». Отже, йому важливо не допускати крайнощів у ставленні до них, бо інакше виникає «надмірна підозра, прискіпливість, недовіра до будь-якої винної людини». Науковець аргументує: «При такому підході досить легко уявити, що переважна більшість населення – це потенційні пра-

вопорушники. Спостерігається перенесення їх негативного ставлення до злочинців на правослухняних громадян. Почуття неприязні, ворожості, підозрливості може перерости в агресивність, жорстокість як властивість особистості» [10, с. 4].

У фундаментальному науковому дослідженні В. Медведєва зазначається, що професійна деформація – це комплекс своєрідних, взаємопов'язаних змін окремих якостей і особистості загалом, які виникають унаслідок виконання правоохоронних функцій. При цьому спостерігаються відмінності в інтенсивності впливу специфіки діяльності на розвиток професійної деформації в різних службах. Зокрема, найінтенсивніший вплив проявляється в карному розшуку, середній ступінь інтенсивності – в патрульно-постовій службі і слідстві, а низький ступінь інтенсивності – в паспортній і кадровій службах [11].

Цікавою, але недостатньо аргументованою є позиція, яка пов'язує будь-яке відхилення від правомірної поведінки з деформацією. Так, В. Оксамитний, характеризуючи маргінальну поведінку, виділяє чотири типи деформації: соціальну, соціально-моральну, соціально-морально-правову і стало протиправну. Соціальна – це порушення вимог вікових соціальних ролей, соціально-моральна – порушення рольових приписів і моральних норм поведінки. Соціально-морально-правова проявляється в порушенні правових норм, стало протиправна – у багаторазових порушеннях. Тільки злочинна поведінка, будучи видом правопорушення, однозначно зумовлюється деформацією способу життя особистості. Під деформацією В. Оксамитний розуміє помітне відхилення в бік погіршення від норми (законослухняної поведінки) у величині кримінологічних показників способу життя [12, с. 123].

Розглянуті позиції учених дають авторові підставу вважати, що найпоширенішими чинниками, котрі спричиняють деформацію особистості і, як наслідок – її девіантну поведінку, традиційно є об'єктивні і суб'єктивні. Водночас називають їх також причинами. На нашу думку, це і не зовсім правильно, і недостатньо. *По-перше*, причини – це те, що існує в соціальній реальності, є відображенням у свідомості окремого індивіда чи групи людей; *по-друге* – причини можуть бути і безпосередніми, і опосередкованими, тобто впливати на особистість через мікросередовище. Опосередкованими причинами професійної деформації взагалі, а працівників міліції зокрема, слід вважати соціально-економічний, політичний, правовий тощо стан суспільства; безпосередніми – ті, що стосуються професійної діяльності, а саме: 1) зміст, організація, умови діяльності взагалі та конкретних службових завдань; 2) особливості об'єкта службової діяльності, найперше осіб, які пору-

шують моральні та правові норми; 3) особливості найближчого соціального оточення працівника, передусім – колектив підрозділу, колеги, з якими найчастіше спілкується під час виконання оперативно-службових завдань. Найближче службове оточення може здійснювати позитивний компенсуючий вплив або ж навпаки поглиблювати професійну деформацію.

Згідно з проведеними дослідженнями, найбільше зазнають деформувального впливу працівники установ виконання покарань, служби карного розшуку, дільничні інспектори міліції, тобто ті, хто при виконанні службових обов'язків часто й інтенсивно спілкуються зі злочинним світом. Проблема професійної деформації викликає стурбованість не лише у науковців, а й у керівництва МВС України, що відображається у відомчих нормативно-правових актах. Так, у наказі № 157 від 15 травня 2007 р. зазначається: «...Вимоги Міністерства щодо повного виключення з практики роботи органів та підрозділів фактів необґрунтованих затримань та арештів, незаконного притягнення громадян до адміністративної та кримінальної відповідальності, інших проявів порушення закону виконується незадовільно. Через професійну неспроможність, черствість та байдужість до людей, моральну розбещеність окремих працівників продовжують мати місце непоодинокі випадки рукоприкладства, знущання та тортур над особою, що підозрюється або звинувачується. Про це свідчать і порушені з початку року стосовно працівників міліції 34 кримінальні справи. Серед них 17 (50%) справ порушено за нанесення тілесних ушкоджень громадянам, 7 – за фальсифікацію матеріалів проти особи, 4 – за незаконний обшук, 3 – за зґвалтування та 2 – за розбійний напад. Аналіз наявної інформації та перевірки на місцях свідчать, що порушення законності, як правило, є наслідком моральної і професійної деформації окремих працівників, відсутності дієвого механізму контролю та вимогливості з боку деяких керівників, низького рівня організації виховної роботи, морально-психологічної підготовки та навчання особового складу». А у наказі МВС України № 243 від 12 липня того ж року підкреслювалося: «...Зловживання службовим становищем і перевищення влади, укриття злочинців, nereагування на звернення громадян, хабарництво, пияцтво та інші аморальні вчинки, а то й зрада інтересам служби, компрометують систему МВС, викликають сумнів у населення щодо спроможності органів внутрішніх справ забезпечити в державі належний порядок та законність».

Значний обсяг проблем, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод громадян у діяльності міліції, стосується провадження справ про адміністративні правопорушення. Так, 2008–2012 рр. за адміністративні

правопорушення затримано 29 млн. 520 тис. осіб, щодо яких складено 31 млн. 969 тис. протоколів; із працездатного та старшого працездатного постійного населення за 5 років до адміністративної відповідальності притягнуто 74,3 відсотка. Намагання досягнути високих результатів призводить до проявів у повсякденній діяльності працівників органів внутрішніх справ таких ганебних явищ, як перевищення владних повноважень, зрада службових інтересів, цинічне недотримання прав і законних інтересів громадян, ігнорування вимог статутів і наказів.

Проведене нами опитування працівників міліції засвідчує, що вживання алкоголю для них є найбільш типовою девіацією. Це підтверджується також наявними узагальненнями щодо соціально-психологічного аналізу стану дисципліни (45,9% респондентів вказали на вживання спиртних напоїв у робочий час). Основною причиною вживання алкоголю для більшості респондентів є те, що вони вважають його засобом, який допомагає їм подолати втому, зняти психологічну напругу.

Особисті деформації, на думку кримінологів, є детермінантою механізму суїцидальної поведінки [13]. Так, 2011 року 13 працівників ОВС з різних причин скоїли самогубство. Основними чинниками, що сприяли скоєнню працівниками міліції самогубств, були несприятливі індивідуальні психологічні особливості працівника, конфліктні ситуації на службі і у сім'ї, незадовільний контроль безпосереднього керівництва за поведінкою підлеглих працівників на службі і в позаслужбовий час, невжиття ними превентивних заходів психопрофілактики.

Висновки. Отже, незважаючи на давність перманентних спроб дослідити явище професійної деформації, воно все ж не до кінця пізнане, а тому становить наукову та практичну зацікавленість. Узагальнення наявного наукового досвіду дослідження цього явища, здійсненого вітчизняними і зарубіжними ученими, та аналіз нормативної бази МВС України, дають підставу стверджувати, що самостійно і комплексно ця вкрай актуальна проблема в науці досі ще не стала предметом комплексного вивчення. Фундаментальні дослідження, результатом яких була низка висунутих концепцій, призвели до розуміння того, що в науці немає єдиного підходу до вивчення явища професійної деформації працівників ОВС України як складної соціально-правової реальності. Натомість є концептуальні різночитання поняття «професійна деформація працівників ОВС» та тлумачення чинників, що її спричиняють. На наш погляд, професійна деформація – це не обов'язковий, але реально можливий наслідок процесу формування і професійного розвитку працівника ОВС України. З огляду на соціальну заданість – це артефакт, «зворотній бік» процесу формування і роз-

витку професіонала. З боку особистості – це певна «данина», що сплачується за високий рівень домагань, захоплення діяльністю. Цілком слушною є думка професора С. Безносова, який підкреслює: «Проблема професійної деформації майже зовсім не вивчена, хоча викликає значний інтерес і в теоретичному, і в прикладному плані» [14, с. 58].

Перспективи подальших досліджень знаходяться в площині теоретичної розробки дієвого механізму адміністративно-правового регулювання протидії професійній деформації на основі комплексного і системного підходів, дослідженні адміністративно-правових засобів попередження та корекції її проявів, можливостей реалізації у практичну діяльність ОВС єдиної концепції протидії професійній деформації працівників ОВС, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності працівників цих органів.

1. Петков С. В. Менеджмент в органах внутрішніх справ України: монографія / С. В. Петков. – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2007. – 280 с.

2. Про стан дисципліни і законності серед особового складу органів та підрозділів внутрішніх справ України за 2012 рік: доповідна записка від 09 лютого 2013 р. – № 2548/Вр.

3. Синявська О. Ю. Професійна етика як чинник протидії професійній деформації працівників органів внутрішніх справ / О. Ю. Синявська // Право і безпека. – 2005. – № 4'1. – С. 96–99.

4. Матюхіна Н. П. Управління персоналом ОВС України / Наталія Петрівна Матюхіна. – Х.: Основа, 2002. – 126 с.

5. Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: навч. посібник / О. М. Бандурка. – Х.: Вид-во НУВС, 2001. – 220 с.

6. Куличенко В. В. Профессиональная деформация сотрудников уголовного розыска: сущность и пути профилактики / В. В. Куличенко, В. П. Столбовой. – К.: КВШ МВД СССР, 1990. – 196 с.

7. Прикладная юридическая педагогика в органах внутренних дел: учебник для курсантов и слушателей образоват. учрежд. МВД России юрид. профиля / под ред. В. Я. Кикотя, А. М. Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 512 с.

8. Кабанов П. А. Коррупция и взяточничество в России / П. А. Кабанов. – Нижнекамск: ИПЦ «Гузель», 1995. – 172 с.

9. Тихомиров Ю. А. Управление на основе права / Ю. А. Тихомиров. – М.: Формула права, 2007. – 485 с.

10. Олейников В. С. Профессиональная мораль и служебный этикет сотрудников милиции / В. С. Олейников. – СПб.: Питер, 2006. – 128 с.

11. Медведев В. С. Проблеми професійної деформації співробітників ОВС (теоретичний та прикладний аспект) / В. С. Медведев. – К.: НАВСУ, 1999. – 310 с.

12. Оксамытный В. В. Правомерное поведение личности / В. В. Оксамытный. – К.: Наукова думка, 1985. – 175 с.

13. Джужа О. М. Кримінологія / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

14. Безносос С. П. Профессиональная деформация и воспитание личности / С. П. Безносос // Психологическое обеспечение социального развития человека. – СПб.: Речь, 2004. – 271 с.

Кисиль З. Р. Историография проблемы исследования профессиональной деформации работников органов внутренних дел Украины как научная парадигма

Анализируется совокупность общенаучных концепций, которые обеспечили объективацию исследуемого предмета – профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел Украины.

Ключевые слова: органы внутренних дел, профессиональная деформация, профилактика, концепция.

Kisil Z. R. Historiography of research of professional deformation of police officers of Ukraine as a scientific paradigm

The article analyses a set of generally-scientific conceptions, that have provided the objectification of the subject studied – professional deformation of police officers of Ukraine as a scientific paradigm.

Key words: bodies of internal affairs of Ukraine, professional deformation, prevention, conception.

Стаття надійшла 20 грудня 2013 р.

УДК 342.951: 353.214

М. В. Ковалів

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕГУЛЯТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Порушено питання регулятивної компетентності суб'єктів правозастосовної діяльності – співробітників органів внутрішніх справ України, обумовлених психолого-акмеологічними особливостями правозастосовної діяльності.

Ключові слова: регулятивна компетентність, професіоналізм, співробітник, органи внутрішніх справ, акмеологічний вплив.

Постановка проблеми. Процес активного формування громадянського суспільства і правової держави активізував гостру